

گروه‌های متمرکز

روشی سودمند در پژوهش‌های کیفی علوم اجتماعی و انسانی

دکتر فرهاد خرمایی*

چکیده

این مقاله، گروه‌های متمرکز را به عنوان روشی سودمند در پژوهش‌های کیفی مورد بحث قرار می‌دهد. گروه‌های متمرکز در منابع پژوهشی کم‌تر مورد توصیف قرار گرفته، هرچند که کاربرد فراوانی در پژوهش‌های کیفی دارد. در این مقاله منشأ و تاریخچه گروه‌های متمرکز، تعریف، کاربرد، انتخاب مشارکت‌کنندگان، اندازه و تعداد گروه‌ها، چگونگی پرسیدن سؤال در این گروه‌ها، تعداد پرسش‌ها، نوع پرسش‌ها، ویژگی‌های گرداننده یا تسهیل‌گر گروه متمرکز، جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها در گروه‌های متمرکز و بحث و نتیجه‌گیری مطرح می‌شود.

واژه‌های کلیدی: پژوهش کیفی، گروه‌های متمرکز، گرداننده یا تسهیل‌گر، تئوری بنیادی، مصاحبه متمرکز.

مقدمه

گروه‌های متمرکز^۱ بر اساس مباحثه بین افراد شکل می‌گیرد و در این فرآیند، اطلاعاتی در قالب یافته‌ها و نتایج پژوهش فراهم می‌آید که بیان‌گر تصویری از واقعیت‌های انسانی است. دنزین و لینکلن (۲۰۰۵) بر این باور هستند که گروه‌های متمرکز به پژوهشگران کمک خواهد کرد تا ماهیت گفت‌وگوهای اجتماعی و اثر این گفت‌وگوها را مورد کندوکاو قرار دهند. از نظر این محققان اطلاعاتی که با استفاده از پژوهش گروه‌های متمرکز به دست می‌آید، را نمی‌توان با استفاده از روش‌هایی مانند مصاحبه فردی و مشاهده جمع‌آوری کرد. پژوهش گروه متمرکز هنگامی مورد استفاده قرار می‌گیرد که پویایی‌های گروهی، در طی کنش متقابل بین افراد، منجر به خلق اطلاعات جدید شود. افراد شرکت‌کننده در گروه‌های متمرکز یکدیگر را نمی‌شناسند، اما ویژگی‌های مشابهی دارند. آنها در زمانی محدود راجع به موضوعی که محقق پیشنهاد می‌کند، شروع به گفت‌وگو می‌نمایند. در این روش تعامل مشارکت‌کنندگان با یکدیگر و تعامل مشارکت‌کنندگان و گرداننده گروه بسیار مهم و با اهمیت است. در واقع، تحقیق گروه متمرکز، تسهیل بحث و ایجاد فضای مناسبی است که در جریان آن، بسیاری از احساسات، نگرش‌ها و واکنش‌ها نسبت به یک موضوع آشکار می‌شود. بنابراین، پژوهش گروه متمرکز تنها مصاحبه با یک گروه به وسیله تبادل پرسش و پاسخ بین مصاحبه‌گر و مصاحبه‌شونده نیست. استفاده از گروه‌های متمرکز بر این فرض استوار است که، اعضای گروه درباره موضوعی اطلاعاتی دارند و توانایی بیان و بروز دیدگاه‌ها، احساسات و رفتارهای خود را نیز به صورت کلامی دارند، لیکن آنها نیازمند یک محقق و شرایط گروهی هستند تا این اطلاعات را بروز دهند.

اصطلاح گروه‌های متمرکز به شکل‌های مختلف مورد استفاده قرار گرفته است. کیت زینگر و باربور^۲ (۱۹۹۹، ص ۴) آن را مباحثه‌های گروه برای کشف مجموعه‌ای از موضوعات تعریف می‌کنند که این مباحثه‌ها متمرکز است، زیرا این روند با نوعی از فعالیت یک جمع سروکار دارد. در گروه متمرکز محقق، مشارکت‌کنندگان را تشویق به گفت‌وگو با یکدیگر، پرسیدن سؤال، تبادل و اظهارنظر راجع به تجارب و نقطه‌نظرهای

1. focus group

2. Kitzinger & Barbour

یکدیگر می‌نماید. بنابراین، باید در نظر داشت که ویژگی کلیدی گروه‌های متمرکز، تشویق فعالیت گروهی بین مشارکت‌کنندگان است که در نتیجه آن اطلاعاتی حاصل می‌شود که با روش‌های دیگر به دست نمی‌آید.

تاریخچه گروه‌های متمرکز

کروگر^۱ (۱۹۸۸، ص ۱۱) معتقد است که گروه متمرکز به وسیله متخصصان علوم اجتماعی به وجود آمده است. این متخصصان نسبت به روش‌های مرسوم جمع‌آوری اطلاعات با دیده تردید نگرستند. این روش همزمان با پذیرش تدریجی در علوم اجتماعی جلسات گروه درمانی در روان‌شناسی برای درمان بیماری‌های روانی بسط یافت. در این کاربرد مفهوم گروه‌های متمرکز بر اساس این فرض درمانی است که شخص رنج کشیده از یک مشکل، تمایل دارد با افراد دیگری صحبت کند که مشکل مشابه او را دارند.

ریس^۲ (۱۹۳۱، ص ۵۶۱ به نقل از کروگر، ۱۹۸۸، ص ۱۸) با بیان ضعف‌های مصاحبه برای مقاصد حقیقت‌یابی در تحقیقات علمی اظهار می‌دارد که مصاحبه پرسش‌نامه‌ای است که منجر به این می‌شود که اطلاعات جمع‌آوری شده به میزان زیادی ایده‌های پیشداورانه مصاحبه‌گر را به جای نگرش مصاحبه‌شونده منعکس نماید. بیان این‌گونه موضوعات منجر به بروز رویکردی غیر جهت‌دار در مصاحبه گردید و تأکید از مصاحبه‌گر بر مصاحبه‌شونده تغییر یافت. استوارت و شامداسنی^۳ (۱۹۹۰، ص ۱۳) سرآغاز گروه متمرکز را در ارزیابی پاسخ‌های شنوندگان برنامه‌های رادیویی به وسیله یکی از متخصصان علوم اجتماعی به نام رابرت مرتون^۴ در سال ۱۹۴۱ نسبت می‌دهند. دنزین و لینکلن^۵ (۱۹۹۴، ص ۳۶۵) اظهار می‌دارند که مرتون و همکاران اصطلاح گروه متمرکز را در سال ۱۹۵۶ برای استفاده در موقعیت‌هایی وضع می‌کنند که مصاحبه‌گر پرسش‌های خیلی خاصی را بعد از تحقیقات قابل توجه از اعضای گروه به عمل می‌آورد.

1. Kreuger

3. Stewart & shamdassani

5. Denzin & Lincoln

2. Rice

4. Merton

گروه‌های متمرکز در پژوهش کیفی^۱

در پژوهش کیفی برای نشان دادن واقعیت‌ها بر اظهارها و مشاهده‌های افراد تأکید می‌شود. این نوع پژوهش سعی بر توصیف افراد در موقعیت‌های طبیعی دارد. عنصر اصلی گروه‌های متمرکز درگیرسازی افراد در موقعیتی است که آشکارسازی دیدگاه‌های آنان مورد تشویق قرار گیرد. کروگر (۱۹۸۸، ص ۲۶) گروه متمرکز را به صورت مصاحبه متمرکز^۲ طراحی شده برای کسب نگرش‌ها و طرز تلقی‌های افراد در حوزه‌های مورد علاقه و در محیطی خالی از ترس و واژه توصیف کرده است. در این محیط‌ها نگرش‌ها و طرز تلقی‌ها طی تعامل با دیگران آشکار می‌شود. در بحث گروهی دیدگاه‌های افراد ممکن است تحت تأثیر دیگران تغییر یابد، یا ابقاء شود. وی بیان می‌کند که در این روش، هدف کسب اطلاعات کیفی از تعداد محدودی افراد است که از پیش تعیین می‌شوند.

اطلاعات به دست آمده از گروه‌های متمرکز واقعی خواهد بود، زیرا مشارکت‌کنندگان تحت تأثیر یکدیگر قرار می‌گیرند، یعنی همان‌گونه که مردم در دنیای واقعی از یکدیگر اثر می‌پذیرند و همچنین در این روش کسب اطلاعات به مانند روش‌های پرسش‌نامه‌ای و مصاحبه‌های ساختاری به وسیله مفاهیم اولیه محقق محدود نمی‌شود. بنابراین، در گروه متمرکز اطلاعات کیفی بیش‌تری مرتبط با فرایندهای هیجانی، انگیزشی و نگرشی مشارکت‌کنندگان به دست می‌آید. در این روش جوی آرام خلق می‌شود و اطلاعات با ارزش‌تری نسبت به روش‌های کلاسیک در رابطه با احساسات، نگرش‌ها، خواسته‌ها و عقاید به دست می‌آید. از نظر هناف و استرانگ^۳ (۲۰۰۱) توسعه راهبردی گروه‌های متمرکز در پژوهش‌های کیفی این چشم‌انداز را ترسیم می‌کند که با استفاده از این روش بتوان محیطی دموکراتیک در دوره‌ای ایجاد کرد که وجود چنین محیطی مبهم و تاریک به نظر می‌رسد.

کاربرد گروه‌های متمرکز

استوارت و شامداسنی (۱۹۹۰، ص ۱۵) کاربردهای عام گروه‌های متمرکز را به صورت زیر خلاصه کرده‌اند:

1. qualitative research
2. focused interview
3. Henaff & strong

۱. به دست آوردن اطلاعات اولیه دربارهٔ علایق؛
 ۲. به وجود آوردن فرض‌های تحقیق که برای بررسی بیش‌تر به وسیله رویکردهای کمی می‌تواند مورد آزمون قرار گیرند؛
 ۳. ایجاد ایده‌های جدید و مفاهیم خلاقانه؛
 ۴. ایجاد برنامه‌ها، فرآورده‌ها، خدمات، آموزش یا موارد دیگر مورد علاقه.
- پتون^۱ (۱۹۹۰، ص ۸۳) معتقد است که گروه متمرکز، جزئی اساسی در فرآیند ارزش‌یابی است. این روش می‌تواند به عنوان بخشی از ارزش‌یابی در طی برنامه، در پایان برنامه و یا ماه‌ها بعد از اتمام برنامه برای جمع‌آوری طرز تلقی‌ها مورد استفاده قرار گیرد.

چگونگی انتخاب مشارکت‌کنندگان در گروه‌های متمرکز

انتخاب مشارکت‌کنندگان بستگی به هدف مطالعه دارد، گروه باید شامل اعضای معرف جامعه باشد. بنابراین، تشکیل گروه‌ها بخش مهمی از طرح تحقیق گروه‌های متمرکز است. تعیین تعداد، حجم و ترکیب گروه‌ها و روشی که بر اساس آن مشارکت‌کنندگان باید انتخاب شوند، بسیار مهم است. باید در نظر داشت که هدف از انتخاب مشارکت‌کنندگان آن چیزی نیست که در روش‌های کمی مطرح است، در روش‌های کمی هدف، کسب دیدگاه‌های نمونه‌ای تصادفی از افراد جامعه برای تعمیم نتایج به کل جامعه است. اما در تحقیقات کیفی — از جمله تحقیق گروه‌های متمرکز — از نمونه‌گیری هدف‌دار استفاده می‌شود، به عبارتی، هدف، انتخاب مشارکت‌کنندگانی است که بیش‌ترین اطلاعات ممکن در ارتباط با مسأله تحقیق را ارائه دهند و انتخاب مشارکت‌کنندگان تا زمانی ادامه می‌یابد که محقق احساس نماید که اطلاعات کافی به دست آورده است.

تعداد گروه‌ها

معمولاً تعداد گروه‌ها در هر مطالعه حداقل سه یا چهار گروه و حداکثر ده تا دوازده گروه خواهد بود. مرگان^۲ (۱۹۸۸، ص ۴۲) می‌گوید که یک عامل مهم در تعیین تعداد

1. Patton

2. Morgan

گروه‌ها، زیرگروه‌های متفاوت جامعه است. اگر جامعه چندبخشی است، گروه‌های مجزایی نیز مورد نیاز خواهد بود. مرگان بر این اعتقاد است که یک گروه هرگز کافی نخواهد بود.

تعداد مشارکت‌کنندگان در گروه متمرکز

معمولاً مشارکت‌کنندگان در گروه‌های متمرکز شش تا دوازده نفر خواهند بود. مرتون و همکاران (۱۹۹۰، ص ۱۳۷) پیشنهاد می‌کنند که اندازه گروه باید با توجه به دو عامل تعیین شود. اول، اندازه گروه نباید چنان بزرگ باشد که دست‌وپاگیر بوده و مانع مشارکت اعضا شود و نباید چنان کوچک باشد که پوشش‌دهی به موضوع را با شکست مواجه سازد، با این وجود، تعداد مشارکت‌کنندگان وابسته به هدف تحقیق خواهد بود (استوارت و شامداسنی، ۱۹۹۰، ص ۳۶). برای مثال گروه‌های کم‌تر از چهار تا شش نفر هنگامی ترجیح داده می‌شود که بین مشارکت‌کنندگان درباره موضوع اختلاف وجود دارد یا مشارکت‌کنندگان تجارب زیادی در رابطه با موضوع مورد بحث دارند (کروگر، ۱۹۸۸، ص ۹۴). معیار دوم، اجتناب از انتخاب افرادی است که یکدیگر یا گرداننده جلسه را می‌شناسند. هر شخصی که در گروه صحبت می‌کند، نباید عضو خاصی را مخاطب قرار دهد که با وی رابطه خانوادگی، شغلی و هرگونه ارتباط دیگری دارد. تعاملات پیشین، پویایی‌های گروهی را هشیار می‌کند و به صورت منفی گفتمان‌های گروهی را تحت تأثیر قرار می‌دهد (کروگر، ۱۹۸۸، ص ۹۶).

چگونگی پرسیدن پرسش در گروه متمرکز

پیش از برگزاری گروه متمرکز، تدوین راهنمایی برای هدایت پرسش‌ها لازم است. استوارت و شامداسنی (۱۹۹۰، ص ۶۱) معتقدند که طریق پرسیدن سؤال‌ها از پرسش‌هایی گرفته خواهد شد که مشوق و انگیزه انجام تحقیق هستند. این محققان توجه به دو اصل را در تنظیم پرسش‌ها ضروری می‌دانند.

۱. پرسش‌ها باید از عام به خاص مرتب شود؛

۲. پرسش‌های مهم‌تر در ابتدا قرار گیرد و آنهایی که اهمیت کم‌تری دارند، در انتها باشند.

به نظر می‌رسد، که این دو اصل در تعارض با یکدیگر است. اما باید در نظر داشت که

محقق می‌تواند بحث را با پرسش‌های عام مهم شروع نماید و سپس پرسش‌های خاص‌تر را مطرح نماید و بعد به مجموعه‌ای از پرسش‌های عام‌تر بازگردد. رویکرد کیفی^۱ راهی است که به سرعت می‌توان علاقه مشارکت‌کنندگان را جلب کرد. شروع با پرسش‌های خاص درباره یک موضوع، ممکن است، بحث را در مسیری بسته و محدود قرار دهد.

تعداد پرسش‌ها

کروگر (۱۹۸۸، ص ۶۸) تعداد پرسش‌ها را کم‌تر از ده پرسش و در حدود پنج یا شش پرسش می‌داند. استوارت و شامداسنی (۱۹۹۰، ص ۸۹) این پرسش‌ها را کم‌تر از دوازده عدد فرض کرده‌اند.

نوع پرسش‌ها

پرسش‌ها باید بدون ساختار و از نوع پاسخ باز باشند. این گونه پرسش‌ها موجب می‌شود تا مشارکت‌کنندگان در پاسخ خویش ابعاد مختلفی را مورد توجه قرار دهند. پرسش‌ها باید به گونه‌ای انتخاب شود که حداکثر اطلاعات را از مشارکت‌کنندگان بیرون بکشد. پرسش‌هایی که با اصطلاحات چرا، چگونه، تحت چه شرایطی و غیره مطرح می‌شوند، به پاسخ‌گویان نشان می‌دهد که محقق علاقه‌مند به بحث‌های پیچیده‌تر و گره‌گشایتر است (استوارت و شامداسنی، ۱۹۹۰، ص ۶۵). هر چند که کروگر (۱۹۸۸، ص ۶۲) پیشنهاد می‌کند که پرسش‌های چرایی باید به ندرت در گروه متمرکز مورد استفاده قرار گیرد، زیرا این گونه پرسش‌ها مشارکت‌کنندگان را تحت فشار قرار می‌دهد تا به سرعت پاسخ‌هایی را مطرح نمایند که به نظر منطقی و مناسب آن موقعیت است. مثال‌هایی از پرسش‌های پاسخ باز عبارتند از:

- شما درباره این برنامه چگونه فکر می‌کنید؟
- احساس شما راجع به این همایش چگونه بود؟
- به نظر شما بهترین برنامه پیشنهادی چه برنامه‌ای است؟

ویژگی‌های گرداننده یا تسهیل‌گر^۱ گروه متمرکز

گرداندگی گروه متمرکز مهارتی فردی است که در آن گرداننده ممکن است، طی هر مباحثه ۱/۵ تا ۲ ساعته نقش‌های مختلفی را عهده‌دار شود. اسکات^۲ (نقل از استوارت و شامداسنی، ۱۹۹۰، ص ۷۰) بیان می‌کند که گرداننده‌های گروه‌های متمرکز وظایف دشواری در مواجهه با پویایی‌های گروهی که دائماً آنها را درگیر می‌سازد، خواهند داشت. او باید با واریسی مداوم رفتارها و نگرش‌ها، چالش‌های به وجودآمده از پاسخ‌های ناشی از دیدگاه‌های متضاد را با مشاهده اجزای هیجانی پاسخ‌ها مهار نماید.

در شروع بحث، گرداننده گروه متمرکز باید سعی در برقراری رابطه‌ای دوستانه میان مشارکت‌کنندگان نماید. استوارت و شامداسنی (۱۹۹۰، ص ۷۳) این ایده را مطرح می‌کنند که در آغاز اعضای گروه خودشان را معرفی نمایند و اندکی راجع به خویش صحبت کنند. این روش در ذوب کردن یخ فضای ارتباطی کمک می‌کند. الگویی که برای آغاز بحث گروهی توصیه می‌شود، عبارت از خوش‌آمدگویی، نظری اجمالی نسبت به موضوع، بیان ضوابط و مقررات حاکم بر گروه متمرکز و طرح اولین پرسش خواهد بود (کروگر، ۱۹۸۸، ص ۸۰).

ویژگی‌های گرداننده احتمالاً در موفقیت و نتیجه‌بخشی گروه‌های متمرکز نقش دارد. کروگر (۱۹۸۸، ص ۷۵) معتقد است که گرداننده باید دارای ذهنی هوشیار و فارغ از اضطراب، احساس فشار و حواس‌پرتی باشد. وی باید انضباط گوش‌دهی به دیگران را در موقعیت‌های گروهی رعایت نماید. وی باید از توانایی گوش‌دهی و تفکر به صورت همزمان برخوردار باشد. گلزن و پشکین^۳ (۱۹۹۲، ص ۷۹-۸۵) بر این باور هستند که یک گرداننده خوب باید پیش‌بین، تحلیل‌گر، حساس در برقراری ارتباط در شکلی ساده، غیر واکنشی، غیر دستوری، کاوش‌گر و به طور متناقضی دوسونگرانه (گاه مسلط و گاه مطیع) باشد. مدیریت زمان از مهارت‌های اساسی گرداننده گروه متمرکز است. این خصوصیت به ویژه در هنگامی که زمان به پایان رسیده است و ادامه‌دهی بحث اطلاعات بیش‌تری فراهم نمی‌آورد، بسیار مهم خواهد بود.

1. modertor

2. Scott

3. Glesen & peshkin

جمع‌آوری داده‌ها

ضبط مباحثات گروهی در گروه متمرکز بسیار ارزشمند است. بنابراین لازم است که میکروفن و دستگاه ضبط گفت‌وگوها از پیش به گونه‌ای در محل نصب شود که برای مشارکت‌کنندگان قابل رؤیت باشد. به منظور جلوگیری از اغتشاش و ادغام گفت‌وگوها و در نتیجه ضبط نامفهوم گفت‌وگوها ضروری است که گرداننده مشارکت‌کنندگان را ترغیب نماید که در هر لحظه تنها یک نفر صحبت نماید (کروگر، ۱۹۸۸، ص ۱۰۷) و به عنوان یک قاعده گروه متمرکز تا گفتار فردی به اتمام نرسیده است، از شروع صحبت به وسیله عضو دیگری خودداری شود. برای جاناندازی این موضوع، هاو و لویس^۱ (۱۹۹۲، ص ۴۶) پیشنهاد می‌کنند که پیش از شروع صحبت در ابتدا اعضای گروه باید خودشان را به صورت فردی معرفی نمایند.

یادداشت‌برداری، یکی دیگر از روش‌های جمع‌آوری داده‌ها در گروه‌های متمرکز است. گرداننده و یا دستیار او می‌تواند سعی در یادداشت‌برداری دقیق اظهارات و گفتار مشارکت‌کنندگان نماید. البته باید توجه داشت که یادداشت‌برداری در جریان بحث ایجاد مداخله نکند. یادداشت‌برداری به‌خصوص در زمان توقف ضبط صوت روش بسیار مفیدی خواهد بود. مرگان (۱۹۸۸، ص ۷۶) عنوان می‌کند که صرف‌نظر از روش جمع‌آوری اطلاعات لازم است که گرداننده به منظور تسهیل در تحلیل اطلاعات، یادداشت‌های خود را بعد از هر جلسه مورد بررسی قرار دهد. برخی از پژوهشگران نگاهی تردیدبرانگیز نسبت به استفاده از این روش دارند. آنان معتقدند که حضور یک تحریرگر که مباحثات را یادداشت می‌نماید و هیچ‌گونه صحبتی به عمل نمی‌آورد، ممکن است، جریان بحث را مخدوش نماید. علاوه بر این، یادداشت‌برداری توسط گرداننده نیز بخشی از انرژی و توجه وی را معطوف خواهد کرد و ممکن است، تعامل بین گرداننده و مشارکت‌کنندگان را تحت تأثیر قرار دهد.

تحلیل داده‌های گروه‌های متمرکز

معمولاً هیچ فرآیند یا مدل استاندارد برای تحلیل داده‌های گروه‌های متمرکز ارائه نمی‌شود. اطلاعات جمع‌آوری‌شده از مباحثات گروه‌های متمرکز داده‌هایی خام هستند.

1. Howe & Lewis

کار محقق آماده‌سازی، ترکیب کردن و سازمان‌دهی داده‌های جمع‌آوری شده است. بنابراین، در گام اول ضروری است که تمامی مباحثات از شکل کلامی تبدیل به متون نوشتاری گردد. این کار ثبت کاملی از بحث‌ها را فراهم خواهد کرد و تحلیل داده‌ها را تسهیل خواهد نمود. هدف تحلیل نگریستن به مسیر، روند و الگوهایی است که در درون گروه‌های متمرکز و در جریان تعامل آنان با یکدیگر آشکار می‌شود. کروگر (۱۹۸۸، ص ۱۰۹) بیان می‌کند که تحلیل با مقایسه اصطلاحات مورد استفاده در پاسخ‌ها شروع می‌شود. محقق باید به تأکید و شدت اظهارات مشارکت‌کنندگان توجه نماید. مورد دیگر مربوط به ثبات اظهارنظرها و شناسایی پاسخ‌ها در کندوکاوها و گمانه‌زنی‌ها است.

استونس^۱ (۱۹۹۶، ص ۱۷۲) معتقد است که هر کدام از راه‌بردهای تحلیل کیفی می‌تواند برای تحلیل داده‌های گروه‌های متمرکز مورد استفاده قرار گیرد. کارای^۲ (۱۹۹۵، ص ۱۲۶) نیز روش‌های تحلیل مختلفی را مطرح می‌کند، از جمله این روش‌ها می‌توان به تحلیل‌های سطحی مانند کدگذاری و طبقه‌بندی تا تحلیل‌های عمیق‌تر مانند تئوری بنیادی^۳ اشاره کرد. بنابراین، هر برنامه رایانه‌ای و دستی در فرآیند کدگذاری، طبقه‌بندی و تشخیص موضوعات^۴ قابل استفاده است.

برخی از محققان گاه تحلیل محتوا را جهت تحلیل داده‌ها ترجیح می‌دهند. تحلیل محتوا اغلب به عنوان روشی برای محاسبه داده‌های کمی و تشخیص فراوانی رخداد اصطلاحات یا موضوعات مورد استفاده قرار می‌گیرد. لیکن این روش متکی به کمی کردن داده‌ها است. کارای (۱۹۹۵، ص ۴۹۲) خاطر نشان می‌سازد که هر کوششی در محاسبه فراوانی در این روش نامناسب است. مگر این‌که سؤالی به صورت مستقیم مورد پرسش قرار گیرد. رابینسون^۵ (۱۹۹۹، ص ۹۰۹) نیز با این موضوع موافق است که درصدهای در این روش مناسب نیست، به عبارتی، کمی‌سازی تنها هنگامی مورد استفاده قرار می‌گیرد که از همه مشارکت‌کنندگان یا گروه‌ها پرسشی مستقیم و مشابه خواسته می‌شود. در غیر این صورت، نتایج محاسبات صرفاً خوش‌بینانه است و عموماً با معنی نیست (کارای، ۱۹۹۵، ص ۴۹۲). برخی برنامه‌های رایانه‌ای مانند (NU*Dist) تحلیل محتوا را تسهیل می‌کند. علاوه بر این، مرتب‌سازی، تدوین و بازیابی واحدهای

1. Stevens

3. grounded theory

5. Robinson

2. Carey

4. Themes

کدگذاری شده به کمک برنامه رایانه‌ای AQUAD برای تحلیل داده‌های کیفی (هوبر،^۱ ۱۹۸۹) امکان‌پذیر است. قابل ذکر است که در این روش سیستم طبقه‌بندی از قبل تعیین نمی‌شود، بلکه از داده‌ها بیرون می‌آید.

گزارش یافته‌های گروه متمرکز

یافته‌های پژوهش گروه متمرکز در گزارش تحقیق نوشته می‌شود. هنگام تدوین گزارش، پژوهشگران سعی در اجتناب از ارایه اظهارات ساده و دیدگاه‌هایی که به صورت متوالی و گذرا در بحث آورده می‌شود، خواهند داشت. در این گزارش‌ها عملکرد تحلیلی و یافته‌های اصلی برای خواننده آورده می‌شود. البته نقل‌قول‌هایی از بحث‌ها به طور مکرر برای توصیف نتایج مورد استفاده قرار می‌گیرد. مورگان (۱۹۸۸، ص ۷۸) بیان می‌کند که این‌گونه نقل‌قول‌ها یک‌سوم گزارش را تشکیل خواهد داد. بنابراین، وقفه‌هایی بین بیان نقل‌قول‌ها و تفاسیر معانی ایجاد خواهد شد.

عقیده پژوهشگران بر این است که اطلاعات بیرون کشیده‌شده از داده‌ها باید به صورت مفهومی بسط داده شود. این اطلاعات باید سازمان‌دهی گردد، ارتباط میان عناصر شناسایی شود، محتوای یافته‌ها از نقطه‌نظر تئوری مشخص گردد و تفسیر ارزشمندی از موضوع ارایه شود. هنگام استفاده از گروه‌های متمرکز پژوهشگران علاقه‌ای به تعمیم یافته‌ها به جامعه ندارند، در عوض، دامنه گسترده‌ای از دیدگاه‌ها، نگرش‌ها و تجارب را منعکس می‌نمایند.

بحث و نتیجه‌گیری

روش‌های پژوهش کمی به دنبال این استدلال گسترش یافت که اگر علوم انسانی می‌خواهد علمی شود، باید روش‌هایی را در پژوهش برگزیند که موجب قوام و استواری علوم فیزیکی گشته است. بنابراین، علوم انسانی نیز به تبعیت از علوم فیزیکی باید پارادایم اثبات‌گرایی حاکم بر این علوم را بپذیرد، نتیجه این پذیرش تشابه فراوان روش‌های تحقیق در علوم انسانی و روش‌های تحقیق در علوم فیزیکی شد. به عبارتی، محققان علوم انسانی نیز در تعریف علم بر دانش عام، قابل تعمیم و تابع اصل علت و

1. Huber

معلول تأکید ورزیدند که این علم در کنترل، پیش‌بینی و تبیین وقایع به انسان کمک خواهد کرد. روش‌های پژوهشی در این پارادایم باید وابسته به نظریه عینی، منطقی - قیاسی و دارای فرضیه باشد و یافته‌ها نیز با استفاده از ابزارهای دقیق به دست آید. در این رویکرد برای تجزیه و تحلیل اطلاعات باید از روش‌های پیچیده آماری و ریاضی استفاده شود. این‌گونه روش‌های علمی که رها از موقعیت و بافت است، باید دانشی را فراهم آورد که به موقعیت‌های دیگر هم قابل تعمیم باشد.

به تدریج بسیاری از پژوهشگران در حوزه علوم انسانی پارادایم اثبات‌گرایی را به چالش طلبیدند و مدعی شدند که این رویکرد نقش انسان را در تفسیر وقایع و رفتار بر اساس معنی‌دهی به رویدادها مورد غفلت قرار داده است. این محققان با پذیرش پارادایم‌هایی مانند تفسیری و انتقادی رویکردهای نوینی را در پژوهش برگزیدند که پژوهش‌های کیفی نام گرفت. پژوهشگران معتقد به این رویکرد باور دارند که یافته‌های مبتنی بر روش‌های کیفی می‌تواند درک صحیح‌تری از واقعیت‌های انسانی فراهم آورد. روش‌های پژوهش کیفی مستقل از تئوری است که در موقعیت‌های طبیعی به اجرا درمی‌آید. تحلیل استقرایی روش حاکم بر این پژوهش‌ها است و با پیش‌برد تحقیق، طرح تحقیق نیز پدیدار می‌شود. در روش‌های کیفی انسان ابزار جمع‌آوری، تحلیل و تفسیر اطلاعات شد. گزارش نتایج نیز در این روش‌ها به شکل روایتی با توصیفات کلامی صورت گرفت. تحقیق گروه‌های متمرکز یکی از مهم‌ترین روش‌های پژوهش در تحقیقات کیفی است که در کشور ما مورد کم‌توجهی قرار گرفته است. از ویژگی‌های مهم این روش، سهولت اجرا با هزینه‌ای اندک است که در کوتاه‌ترین زمان، حجم وسیعی از اطلاعات و دانش فراهم می‌شود. پژوهش گروه‌های متمرکز منطبق با موقعیت‌هایی است که پژوهشگران به کسب دیدگاه‌های مردم نسبت به یک موضوع و استدلال آنان علاقه‌مند هستند. این روش برای ارزش‌یابی یا تشخیص نیازها، کشف نگرش‌ها نسبت به یک موضوع و ارزش‌یابی برنامه‌های در حال اجرا یا به انجام‌رسیده، بسیار مفید است. پیش‌بینی این است که کاربرد این روش به وسیله پژوهشگران در حوزه‌های مختلف علوم انسانی افزایش خواهد یافت. بنابراین، افزایش دانش در مورد پژوهش گروه‌های متمرکز شرط لازم به‌کارگیری و تسهیل استفاده از این روش است. در شرایط کنونی بسیاری از اندیشه‌پردازان کشور بر این باور هستند که خلاء

نظریه‌سازی و مدل‌پردازی در جامعه علمی کشور به خوبی احساس می‌شود. هم‌اکنون نظریه‌ها و مدل‌هایی مورد نیاز است که جامعه علمی بتواند با اتکا به آنها و با تفسیر و توضیح درست وقایع راه خویش را در توسعه و حل مشکلات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی کشور هموار سازد. لزوم حل و ارایه راهکار برای بسیاری از مسایل توجه به بافت و باورهای اعتقادی و دینی جامعه است. بنابراین، نظریه‌سازی و ساخت مدل‌هایی که بتواند واقعیت‌های جامعه را تبیین نماید، گام آغازین حل مشکلات و پیشرفت و ترقی جامعه است. روش‌های پژوهش کیفی که در سال‌های اخیر با تنوعی گسترده و در رشته‌های مختلف علوم انسانی متداول گشته است، پارادایمی مناسب برای تدوین نظریه و ساخت مدل در علوم انسانی پیش روی پژوهشگران می‌گذارد. در این میان پژوهش گروه‌های متمرکز روش کیفی سودمندی است که بر پایه آن می‌توان نظریه‌های بومی را برای آزمون در حوزه عمل تدوین کرد.

فهرست منابع و مآخذ

1. Asbury, J. *Overview of Focus Group Research. Qualitative Health Research.* 5 (4), 1995.
2. Carey, M. A. (ed). *Special Issue of Qualitative Health Research on Issues and Application of Focus Groups*, 5 (4), 1995.
3. Denzin, N. K., and Lincoln, Y. S. *Handbook of Qualitative Research.* London Sage, 1994.
4. Denzin, N. K., and Lincoln, Y. S. *The Sage Handbook of Qualitative Research.* (3ed). Sage, 2005.
5. Flores, J. G, Alonso, C. G. Using Focus Groups in Educational Research. Exploring Teacher's Perspectives on Educational Change. *Evaluation Review.* 19 (1), 1995.
6. Glesene, C., and Peshkin, A. *Becoming Qualitative Researchers: An Introduction.* New York: Longman, 1992.
7. Henaff, M., and Strong, T. *Public Space and Democracy.* Minneapolis: University of Minnesota Press, 2001.
8. Huber, G. *AQUAD: Auswertung Qualitative Daten, Version 2.2, Bericht Nr. 25 aus dem Arbbeits Bereich Padagogische Psychologie der Universitat Tubingen,* 1989.
9. Howe, R., and Lewis, R. A. *Student Guide to Research in Social Science.* Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
10. Kitzinger, J. and Barbour, R. S. Introduction: The Challenge and Promise of Focus Group. in *Developing Focus Group Research. Politics, Theory and Practice.* (Barbour R. S. and Kitzinger, J. cds), Sage. London, 1999.

11. Krueger, R. A. Focus Groups: A Practical Guide for Applied Research. Newbury Park, CA: Sage, 1988.
12. Krueger, R. A. Focus Groups: A Practical Guide for Applied Research. Newbury Park, CA: Sage, 1994.
13. Morgan, D. L. Focus Groups as Qualitative Research. London: Sage, 1988.
14. Merton, R. K.; Fisk, M., and Kendall, P. L. The Focused Interview: A Manual of Problems and Procedures. (2nd ed.). London: Collier MacMillan, 1990.
15. Patton, M. Q. Qualitative Evaluation and Research Methods. (2ed.). London Sage, 1990.
16. Robinson, N. The Use of Focus Group Methodology. with selected examples from Sexual Health Research. Journal of Advanced Nursing, 29, 1999.
17. Stevens, P. E. Focus Groups. Collecting Aggregate - Level Data to Understand Community Health Phenomena. Public Health Nursing. 13, 1996.
18. Stewart, D. W., and Shamdasani, P. N. Focus Groups: Theory and Practice. London: Sage, 1990.